

Голові спеціалізованої вченої
ради ДФ 35.051.073
Львівського національного
університету імені Івана Франка

доктору політичних наук, професору,
завідувачу кафедри політології
Романюку Анатолію Семеновичу

ВІДГУК

Офіційного опонента, професора, доктора політичних наук, професора кафедри політології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника Монолатія Івана Сергійовича на кваліфікаційну наукову працю Філика Олега Зеновійовича «Особливості та наслідки політики європейського мультикультуралізму (на прикладі Великої Британії)», подану до захисту у спеціалізовану вчену раду ДФ 35.051.073 Львівського національного університету імені Івана Франка на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 052 Політологія (галузь знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»)

Актуальність дисертації О. З. Філика для політичної науки полягає в тому, що у ній досліджуються особливості та проблеми управління соціальним і культурним розмаїттям у Великій Британії на тлі європейського досвіду. Така дослідницька парадигма дозволила багатосторонньо та різноаспектно виокремити, охарактеризувати та систематизувати особливості теорії, практики і політики мультикультуралізму у Великій Британії, зокрема виділення та концептуалізацію, предметну сферу й охоплюваність, еволюцію, параметри, детермінанти і межі становлення та розвитку, аспекти, контексти, вияви, складові та наслідки (переваги й дефекти) досліджуваних політичних інститутів і політичних процесів. У контексті сучасного трактування політичного досвіду Великої Британії з приводу управління культурним розмаїттям, важливо, що положення проведеного дослідження, змістовне наповнення, узагальнення та висновки можуть використати політичні партії та загалом політичні актори і структури

влади тих чи інших країн, зокрема й України, особливо якщо вони намагатимуться маневрувати в політичному процесі та просувати цінності й пріоритети захисту передусім національної ідентичності тощо.

Структура дисертації є продуманою та логічною, спрямованою на досягнення мети – виокремлення, аналіз, структурування і систематизація особливостей концептуалізації, предметної сфери й охопленості, еволюції, параметрів, детермінант і рамок становлення й розвитку, аспектів, контекстів, виявів, складових і наслідків (у тім числі переваг й дефектів) теорії, практики і політики мультикультуралізму у Великій Британії – як окремішньо, так і на загальноєвропейському тлі (с. 20). Робота складається з 4 розділів, що включають 11 підрозділів, які висвітлюють авторський погляд на досліджувану проблематику. Особливий акцент варто зробити на списку використаних джерел, який включає, з одного боку, доволі значну кількість позицій (1059, з них 76 – кирилицею), а, з іншого боку, у списку в переважаючій більшості є праці іноземних дослідників, що демонструє глибокий рівень вивчення теми та повноту її презентації автором.

У розділі 1 автор сфокусував увагу на історіографічних та теоретико-методологічних особливостях і засадах виділення, дослідження і концептуалізації поняття/теорії й політики/практики мультикультуралізму в Європі та світі. У підрозділі 1.1. автор з'ясовує виокремлення, становлення, чинний стан, перспективи і проблеми розвитку тематики мультикультуралізму у світовій політичній теорії та європейській практиці, вписуючи його у контекст Великої Британії (с. 30-48). У підрозділі 1.2. розглядаються визначення, концептуалізація та змістовне наповнення мультикультуралізму у теорії та практиці взаємодії й інтеграції ідентичностей (с. 49-61). У підрозділі 1.3. з'ясовані предметна сфера дослідження, сутності і критики мультикультуралізму, зокрема її основні концепти (культура, урядування, ідеологія, ліберальні цінності, імміграція, інтеграція, громадянство, ідентичність, релігія, мова, етнічність, національність, раса, освіта) (с. 62-84). Автор приходить до висновку, що у Великій Британії центром уваги дослідження мультикультуралізму і так званого дискурсу про «расові меншини» спочатку (у 50–60-х роках ХХ

століття) був «колір», згодом (у 60–80-х роках ХХ століття) – «раса», пізніше (у 90-х роках ХХ століття) – «етнічність», а поточно – «релігія» (с. 85).

У розділі 2 з'ясована специфіка становлення й розвиток соціального і культурного розмаїття та політики, права, теорії, практики і параметрів мультикультуралізму у Великій Британії на тлі загальносвітового та європейського досвіду. Зокрема розкриті історія, періодизація та чинний стан й особливості розвитку культурного і соціального розмаїття та теорії і політики мультикультуралізму у Великій Британії (с. 87-103). Окрім того, виокремлені ключові поняття як-от політика, право, теорія, практика, конструкція, параметри, детермінанти та різновиди мультикультуралізму у Великій Британії (с. 104-122). Важливо, що у розділі розглянуто структуру та напрями (європейський і неєвропейський) імміграції до Великої Британії, на підставі чого простежено зв'язок між походженням іммігрантів та параметрами управління культурним розмаїттям у державі.

У розділі 3 дисертант дослідив політичні, громадянські, етнонаціональні, ідентичнісні, міграційні, расові, релігійні, освітні й лінгвістичні аспекти, виміри та наслідки політики мультикультуралізму у Великій Британії. Зокрема, у підрозділі 3.1. окреслені політичні, ідеологічні, громадянські, етнонаціональні й ідентичнісні аспекти та детермінанти політики мультикультуралізму (с. 124-138), у підрозділі 3.2. – міграційна, расова і дискримінаційна/антидискримінаційна складові проблематики політики мультикультуралізму (с. 139-153), у підрозділі 3.3. – релігійні аспекти політики мультикультуралізму та їхні суспільно-політичні наслідки (с. 154-171), у підрозділі 3.4. – освітні та лінгвістичні особливості, практичні вияви і наслідки політики мультикультуралізму (с. 172-182).

Підсумковий, 4 розділ дисертант присвятив наслідкам і значенню політики мультикультуралізму у Великій Британії, ризикам та перспективам її розвитку й трансформації у майбутньому на тлі європейського досвіду. Зокрема охарактеризовані дефекти, критика, криза і/чи кінець політики мультикультуралізму у Великій Британії на тлі підготовки та реалізації її європейської дезінтеграції й практики управління соціальним і культурним розмаїттям в інших країнах Європи (с. 186-199), а також

концептуалізовано, здійснена попередня апробація стосовно очікуваних наслідки феноменів постмультикультуралізму та інтеркультуралізму на прикладі Великої Британії (с. 200-213).

Висновки (с. 216-226) зображають чітке виконання поставлених мети і завдань у дисертації. Важливим здобутком автора є його узагальнення досліджуваної проблематики у додатках, що, з одного боку, деталізують досліджувану проблематику, а, з іншого боку, є зручною візуалізацією багатьох аспектів проблеми, що піднімається автором у рамках проведеного дослідження. Також слід наголосити, що отримані дисертантом результати можуть бути використані для вдосконалення законодавства і владно-управлінського процесу в тих чи інших країнах, зокрема в Україні, а також щодо управління соціальним і культурним розмаїттям в умовах сучасності.

Результати напрацювань О. З. Филика викладені у 5 наукових статтях, 2 з яких входять до іноземних наукових видань, що вказує на високий рівень опрацювання проблематики, а також 6 публікаціях у тезах та матеріалах наукових конференцій. Крім того, результати дисертації апробовані на 7 міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях.

Водночас хочеться висловити низку зауважень до дисертаційної роботи О. З. Филика:

1. Авторіві варто було б чіткіше обумовити досліджуваний хронотоп у сенсі співвідношення власне Сполученого Королівства і Великої Британії. Зауважмо, що це видно у різних сюжетах дисертації (с. 3, 4, 7, 18, 19, 21, 22, 31, 39, 42, 48, 89, 90, 97, 183, 189), однак відсутня чітка конкретизація того, про яку частину країни і в якій мірі йдеться щодо політики європейського мультикультуралізму у Великій Британії і/або Сполученому Королівстві загалом, або щодо Північної Ірландії тощо.

2. Оскільки однією з центральних у дисертації за визначенням є проблематика ідентичностей, зокрема її теоретична площина (розділи 1, 3), вартувало повною мірою використати пропозиції сучасного литовського філософа ідей Леонідаса Донскіса щодо, по-перше, «збентеженої ідентичності» (*“Troubled Identity”*) і, по-друге, «проблемної ідентичності». Імплементування ідей Л. Донскіса у загальний контекст ідеологічних,

громадянських, етнонаціональних аспектів політики мультикультуралізму, дало б змогу або підтвердити, або заперечити наявні у європейських філософії і соціології, теоретичні конструкти зазначеної тематики.

3. У контексті підрозділу 4.1. щодо дефектів, критики, кризи і/чи кінець політики мультикультуралізму у Великій Британії на тлі підготовки та реалізації її європейської дезінтеграції й практики управління соціальним і культурним розмаїттям в інших країнах Європи, до кінця не з'ясованою стала проблема власне суверенітету, як суто «британського», так і загальноєвропейського. Мабуть, вартувало підсилити авторський погляд на політику мультикультуралізму через акцентування на тому, як вона (її інститути і актори) можуть впливати на основи новітньої влади, осердям якої залишається принцип суверенітету. Зокрема, якщо йдеться про наслідки «Брекзиту», адже схожі завдання дисертант ставив перед собою (с. 20).

4. Дисертаційне дослідження «рясно» помережане згадками про колоніалізм та постколоніалізм у його різноманітних проявах у т. ч. й «британський колоніалізм», зокрема й у царині політики соціального і культурного різноманіття (с. 26, 38, 49, 55, 64, 71, 85, 92, 113, 140-142, 157, 188, 222). Проте ґрунтовнішого погляду вимагає проблема етнічної відчуженості, етнічної і расової ненависті (с. 95, 153, 170, 176, 179-180), що їх можна трактувати ще й маркерами європейського (у т. ч. й британського) мультикультуралізму, якщо йтиметься про мультикультурну освіту.

5. Деякі твердження автора є дискусійним та вимагають обґрунтування. Йдеться про можливість використання певною мірою особливостей управління соціальним і культурним розмаїттям у Великій Британії на тлі загальноєвропейського досвіду зокрема й в українську політичну дійсність (с. 3). В цьому сегменті важливим доповненням і/або складовою дисертації були б спеціально виокремлені рекомендації органам влади і державного управління України, що б засвідчило прогностичний потенціал роботи.

Водночас зазначені зауваження та рекомендації не зменшують роль і значення дисертації для політичної науки в Україні, яка формує позитивне

враження своєю глибиною дослідження проблематики, алгоритмом викладу матеріалу і логікою його обґрунтування.

Отже, дисертаційна робота здобувача О. З. Филика «Особливості та наслідки політики європейського мультикультуралізму (на прикладі Великої Британії)» відповідає галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» спеціальності 052 «Політологія» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 3 квітня 2019 року № 283), та п. 6 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, а Филип Олег Зеновійович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 052 «Політологія».

Офіційний опонент:

професор, доктор політичних наук,

професор кафедри політології

Прикарпатського національного університету

імені Василя Стефаника

І. С. Монолатій